

ταγμένη εἰς τὴν πρώτην, καὶ δεχομένη τὴν ἀναγκαιότητα πράξεως ἐξηρητημένης ἀπ' αὐτὴν, ἢ ὑποχρεοῦμένη· ἢ μὲν πρώτη ὀνομάζεται πρακτικὸς Λόγος, ὅστις εἶναι αὐτόνομος· ἢ δὲ δευτέρα, Θέλησις, ἣτις θεωρεῖται παθολογικῶς ἢ ἐμπειρικῶς προσδιοριστή· διότι ἐὰν τὴν ὑποθέσωμεν καθαρὰν, ταυτίζεται μετὸν Λόγον, καὶ σπεύδει πρὸς τὸ ἀγαθὸν χωρὶς κἀμμίαν ἄλλην ἐντολήν. Παθολογικῶς δὲ προσδιοριστὴν τὴν ὀνομάζομεν, καθὸ δυναμένην νὰ προσδιορίζεται καὶ ἀπὸ πάθη· καὶ ταύτην καθυποτάσσει ἡ Ἠθικὴ εἰς τὸν Λόγον.

Σημειώσεις. Εἰ μὲν θεωρήσωμεν τὰ ὑποκείμενα τῆς ἐνοχῆς, ἡγοῦν τὰ ὅποια πρέπει νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸ νὰ κἀμωσι τινὰς πράξεις, βλέπομεν, ὅτι ταῦτα δὲν δύνανται νὰ εἶναι οὔτε ζωῆς ἄμοιρα, οὔτε ἄλογα, οὔτε ἀκράτως λογικά· διότι τὰ μὲν πρῶτα δύνανται νὰ ἀναγκασθῶσιν εἰς πράξεις τινὰς μηχανικῶς· τὰ δὲ δευτέρα, καὶ ψυχολογικῶς· οὕτως ἀναγκάζομεν βάρως εἰς κίνησιν διὰ τοῦ μοχλοῦ· καὶ τὸν ἔπικον εἰλαύνομεν διὰ τῆς μᾶστιγος· ἀλλὰ καθαρῶς λογικὰ ὄντα διευθύνονται ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὸ ἀπόλυτον ἀγαθὸν διὰ μένης τῆς καθαρᾶς τῶν θελήσεως, καὶ ἐπομένως δὲν χρειάζονται οὐδὲ νόμον εἰς πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ· διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἔχει καθήκοντα πρὸς ἑαυτὸν ἢ πρὸς ἄλλα ὄντα. Ἡ ἰδέα λοιπὸν τοῦ καθήκοντος ἔχει ἀληθινὴν σημασίαν καὶ ἐφαρμογὴν μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εἶναι αἰσθητικοὶ ἐν ταυτῶ καὶ λογικοί. Εἰ δὲ θεωρήσωμεν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐνοχῆς, ἡγοῦν τὰς πράξεις, πρὸς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ὑποχρεῶνται τοιαῦτα ὄντα, εἶναι φανερὸν ὅτι αὐταὶ πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθεραι, καὶ ἐπομένως αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δύνανται καὶ προαιρετικαί. Πράξεις, ἣτις ἢ ἀπολύτως ἢ σχετικῶς εἶναι ἀδύνατοι, εἶναι ἀντίφασις νὰ τὴν θεωρῶμεν ἠθικῶς ἀναγκαιῶν· ἐντεῦθεν ἡ Ἔσις, Περὶ τῶν ἀδύνατων οὐδεὶς νόμος. Ἀδύνατοι δὲ πράξεις εἶναι καὶ αἱ ἀπαγορευόμεναι διὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου· εἶναι ὁδηγότε ἠθικῶς ἀδύνατοι· διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖται νὰ ὑποχρεωθῆ ἀπὸ κίνησιν ἀνώτερου νὰ πρᾶξῃ κακά. Πράξεις τελευταίου, αἵτινες δὲν ὑποτάσσονται εἰς τὴν προαίρεσιν, δὲν εἶναι ἀντικείμενα καθήκοντος· καὶ ἐπομένως, ὅπου ἡ θέλησις δὲν δύνανται νὰ κἀμῃ ἐκλογὴν, κἀμῃ πᾶσα ἐνοχῆ. Διὰ τοῦτο κἀμῃ ταιῶς καὶ εὐγενῶς γεννημένος δὲν εἶναι ὑποχρεῶς νὰ ἔχῃ

κόλλος· οὐδὲ δύναται νὰ γείνη ἔγκλημα ἀγενεΐας ἢ εὐτελείας τὸ νὰ εἶναι τις κακοσχηματισμένος τὸ πρόσωπον. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πράξεις, αἵτινες σωματικῶς μὲν θεωροῦμεν εἶναι ἀνοήσιαι καὶ ἀπροαίρετοι, δύναται ὁ ἀπὸ τῆν θέλησιν ἢ νὰ ἐμποδισθῶσιν, ἢ νὰ προαχθῶσιν· ἢ καὶ νὰ αλλοιωθῶσιν ὅπως οὐκ οἶον, τὸ ἀναπνεῖν, τὸ κοιμάσθαι, τὸ οὐκ ἐκείσθαι, ἰδρῆναι κτλ. Ὅτι λοιπὸν οὕτω θεωροῦμεν ὑπόκειται εἰς τὴν θέλησιν, ἐμπορεῖ νὰ γείνη καὶ καθήκοντος ἀντικείμενον· οἶον, μὴ ἡ χαλάρωσις τῶν στόμαχόν σου δι' ἀμετρίας· μὴ ἐμποδίσις τῆν διαφόρησίν σου μὲ στενοχωρητικούς τρόπους κτλ.

Ἡ Β'. Μ' ὅλον ὅτι ἡ τῆς ἀρετῆς νόμος πρέπει νὰ εἶναι διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου παρακινητικὴ ἀρχὴ ὅλου τῶν πράξεων· πρέπει μ' ὅλον τοῦτο νὰ προστεθῆ εἰς αὐτοὺς καί τις ἐκ τοῦ ὑποκειμένου προσδιοριστικὴ ἀρχὴ, ἢ τὸ κινεῖν, ἢ τὸ λεγόμενον ἐλατήριον, τὸ ὁποῖον διαπερᾷ καὶ ἐμψυχώνει ὅλον τὸν πρᾶττοντα εἰς τρόπον, ὥστε ἢ ἐκ τῆς αἰσθητικῆς ὀρμῆς προσερχομένη κλίσις καὶ ἀποστροφή, μ' ὅλον ὅτι αὐτὴ προσφέρει τὴν ἔλκην τῶν πράξεων, νὰ μὴ προσδιορίζῃ αὐτὴ καὶ μόνη τὴν θέλησιν· οἷοι κατ' ἄλλου τρόπον ἤθελεν εἶσθαι ἐξωτερικὴ καὶ ἐνδεχομένη ἢ τῶν πράξεων πρὸς τὸν νόμον συμφωνία. Τὸ ἐλατήριον τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι αἰσθηματὴ ἢ πάθημα προσερχόμενον ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς τοῦ νόμου ἀγιότητος· καὶ ἀρμοδιώτατα ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ σέβας πρὸς τὸν νόμον. Τὸ πάθημα τοῦτο τόσον πλέον συνεργεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προεξουμένην χάριν, ὅσον εἶναι διαρκέστερον καὶ ἰσχυρότερον, ἐπειθὴ γίνεται δι' αὐτοῦ πάντοτε ἐκουσιώτερον τὸ ὑποκείμενον νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸν νόμον, καὶ νὰ ἀγαπᾷ τῆς ἐντολῆς τὸ ἀντικείμενον.

Ἡ Γ'. Δεῖται εἶναι ὀμολογούμενον παρὰ πάντων, ὅτι τῆς αἰσθητικῆς ὀρμῆς τὰ αἰτήματα δὲν ταυτίζονται μὲ τὰ τοῦ πρακτικοῦ Λόγου· ἐκείνη, ἢ αὐτὴ οὔσα μὲ τὴν ὀρμὴν τῶν ἀλόγων ζῴων, ἀπαιτεῖ μόνον νὰ ἀναπαυθῆ χωρὶς νὰ παρατηρῆ αὐτὴν

ἀδίκως ἢ δικαίως· ὁ δὲ Λόγος, εἰάν θέλωμεν νὰ ὁμολογήσωμεν εἰλικρινῶς τὴν συνείδησίν μας, ἀπαιτεῖ νὰ μὴ ἀδικήσωμεν τινα, ἀλλὰ νὰ πράττωμεν τὰγαθόν. Πρέπει λοιπὸν τὴν αἰσθητικὴν ὄρμην, ὅχι νὰ τὴν ἐξολοθρεύσωμεν, διότι αὐτὴ μᾶς δίδει τὴν ὕλην τῆς ὑπάρξεώς μας δεικνύουσα τοὺς τρόπους τῆς συντηρήσεώς μας, ἀλλὰ νὰ τὴν καθυποτάξωμεν εἰς τὴν θέλησιν. Τὸ αἰσθημα λοιπὸν τῆς ἀγιότητος τοῦ νόμου πρέπει νὰ βασιλεύῃ εἰς τὰς καρδίας μας, καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὄρμην, ὅσας ἐπιχειρῇ διὰ κακῶν μέσων νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ἔργατης· Τοῦτο τὸ αἰσθημα, μ' ὅλον ὅτι ὡς σέβας πρὸς τὸν νόμον ἐμπορεῖ νὰ μᾶς φαίνεται ἀηδὲς καὶ πικρὸν, πρέπει νὰ μᾶς εὐφραίνῃ θεωροῦντας, ὅτι τὸ πρὸς τὸν νόμον σέβας εἶναι σέβας πρὸς τὸν νομοδότην Λόγον, καὶ ἐπομένως σέβας πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς· ἢ συναίσθησις τῆς ἡμετέρας νομοδοτικῆς μεγαλειότητος πρέπει νὰ μᾶς ἐμψυχόνῃ καὶ νὰ μᾶς κάμνῃ προθυμοτάτους εἰς τήρησιν αὐτῶν τῶν ἡμετέρων θεσπισμάτων, καὶ φίλους τῶν τοῦ νόμου ἀντικειμένων.

Ἰδ'. Τὸ αἰσθημα τοῦτο, ἢ τὸ ἐλατήριον, ἢ τὸ σέβας πρὸς τὸν νόμον εἶναι· α') ἀπόλυτον, ἐπειδὴ δὲν κρέμαται ἀπὸ διδόμενά τινα ἐξωτερικά, καθὼς τὸ πρὸς ἄνθρωπον τινα σέβας, τὸ ὅποσον γεννᾶται ἐκ τῆς τούτου παρουσίας καὶ παρατηρήσεως, διὰ τὴν ὁποίαν κάμνομεν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπεχόμεθα ἀπὸ τὸ κακὸν· β') ἀπεριόριστον, ἐπειδὴ ὁ νόμος εἶναι κατὰ πάντα ἅγιος καὶ τίμιος, ἐνῶ εἰς πάντα πεβαστὸν ἄνθρωπον δυνάμεθα νὰ εὐρώμεν καὶ ἐλλείμματα, τὰ ὅποια μᾶς περιορίζουν τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας μας· γ') γενικῶς ἀποδεκτὸν, ἐπεδὴ καὶ ὁ νόμος ἔχει τὸ κύρος δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ πρὸς ἄνθρωπον σέβας δὲν δύναται νὰ ἔχη τοιοῦτον κύρος. Ἐὰ ἐκλάβωμεν δὲ ἐλατήριον πρὸς τὸ ἀγαθόν

παθολογικὰ τινὰ αἰσθήματα, οἷον ἐλπίδα ἀπολαύσεως ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, καὶ φόβον κολάσεως διὰ τὸ κακόν, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ἀφανίσωμεν ὅλης τῆς ἠθικῆς τὴν οὐσίαν, ἐπειδὴ τότε ὁ ἄνθρωπος θέλει πράττειν τὸ ἀγαθόν καὶ ἀποφεύγειν τὸ κακόν ὄχι ἀπολύτως, ἀλλὰ σχετικῶς διὰ τὴν ἀπόλαυσίν του, καὶ οὕτως ἐμπορεῖ πολλάκις νὰ παρεκτραπῆ, καὶ κατὰ σύγκρισιν δύο ἀπολαύσεων νὰ προκρίνῃ τὴν ἐκ τῆς πράξεως τοῦ κακοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Τί εἶναι Ἀρετή.

ΚΕ΄.

Α' πὸ τὴν κατὰ τὸ συνειδῶς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (IH΄.) ἐκπηγάζει ἡ Ἀρετή. Γίνεται δὲ κατὰ τὸ συνειδῶς ἡ τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσις, ὅποταν εἰς τὰς πράξεις ὑπόκεινται ὡς βήσεις τοιαῦτα φρονήματα, διὰ τῶν ἐποίων ἀναλαμβάνουν τὴν εἰκόνα γνησίας ἠθικότητος· ἐπειδὴ δὲ τὰ φρονήματα ταῦτα δὲν εἶναι ἄλλα, εἰ μὴ τὸ ἀπόλυτον πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον σέβας (KB΄.), αὐτὴ τοῦτο τὸ σέβας εἶναι καὶ ἡ ἀληθινὴ καὶ οὐσιώδης εἰκὼν τῆς ἀρετῆς. Ἀρετὴ λοιπὸν ἐν γένει εἶναι ἡ κατὰ τὸ καθήκον πράξις τοῦ ἀνθρώπου προερχομένη ἀπὸ σέβας ἢ ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν (Λ΄.). Ἀρεταὶ δὲ εἶναι τὰ διάφορα εἶδη, κατὰ τὰ ὅποια ἀναφαίνεται ἡ ἐν γένει ἀρετὴ διὰ μερικῶν καὶ προσδιορισμένων πράξεων.

Σημείωσις. Ἀρετὴ κατὰ λέξιν σημαίνει ἰσομογή, καὶ παράγεται ἀπὸ τὸ ῥῆμα Ἀρεῖν, ἢ ἔστιν προσσυσμύζεσθαι, καθότι εἶναι ἡ μέγλη

εἰς τὸν λογικὸν ἄνθρωπον ἀρμόζουσα διαγωγή· εἰάν τὴν παράγωσι τι-
νὲς ὑπὸ τὸ Αἰρεῖν, ἤγουν ἐκλέγουν, πρέπει κάλλιον νὰ τὴν παράγω-
σιν ὅθεν παράγεται καὶ τὸ αἰρεῖν, ἤγουν ἀπὸ τὸ Ἄρειν· ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ
Α' εἰς ῥέειν παραγωγότης εἶναι ἀπιθανός.

Κς'. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν ἔπεται ὅτι εἶναι ἠθικὴ τελειότης
τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀτέλής καὶ πε-
ριωρισμένος, ὡς παλαίων πάντοτε μὲ πάθη καὶ κλίσεις ἐναν-
τίας, τὰς ὑποίας τόσον εὐκολώτερα καταπαλαίει, ὅσον συχνότε-
ρα τὰς νικᾷ· ἐμπορεῖ νὰ πλησιάσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον
εἰς αὐτὴν διὰ τῆς καθημερινῆς ἀσκήσεως· εἰάν δὲ ἐννοήσωμεν
τέλειόντι καὶ καθαρῶς λογικὸν ὄν· καὶ ἡ τελειότης του θέλει
εἶσθαι ἀπεριόριστος καὶ αὐξήσεως ἀνεπίδεκτος, ἐπειδὴ ἡ θέλη-
σις του δὲν προσδιορίζεται διὰ κλίσεων. Αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα τῆς
ἀγιότητος, ἣτις προσιδιάζει εἰς τὸν ἀπειρατέλειον Θεόν, καὶ
πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπευθύνεται ὁ περιωρισμένος ἄνθρωπος· διὰ
τοῦτο ὁ ἠθικὸς νόμος ἐμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ. **Σ π ο ὕ δ α σ ο ν ν ἄ
γ ε ἰ ν η ς ἄ γ ι ο ς ἢ κατὰ τὸ εὐαγγελικόν. »Γίνεσθε τέλειοι,
ὡσπερ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ἐστίν. α**

Κζ'. Καὶ ἐπειδὴ κυρίως δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν τὴν
τελειότητα ταύτην, ἀλλὰ μόνον διὰ συνεχῶν προόδων νὰ πλη-
σιάσωμεν εἰς αὐτήν, καὶ ἐπομένως ὄχι νὰ γείνωμεν οἱ αὐτοὶ,
ἀλλ' ὅμοιοι μὲ τὸν Θεόν· διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρω (Κς'.) ἐκ-
φρασις σημαίνει κυρίως, **Σ π ο ὕ δ α σ ο ν ν ἄ γ ε ἰ ν η ς ὅ μ ο ι ο ς
μ ἔ τ ὸ ν Θεό ν**· καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς μὲ τὸν Θεόν προσομοι-
ώσεως ἐμβραχίζομεν εἰς πνευματικὴν τινα μὲ τὸν Θεόν κοι-
νωνίαν, καὶ ἐνούμεθα μὲ τὸ Θεῖον· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ
ἐκφρασθῇ ὁ νόμος καὶ οὕτω, **Σ π ο ὕ δ α σ ο ν ν ἄ ἐ ν ὠ θ ῆ ς
μ ἔ τ ὸ ν Θεό ν. α**

Κη'. Ὅς τις σπουδάζει νὰ φθάσῃ τὴν ἠθικὴν τελειότητα, καὶ
διὰ καθημερινῆς ἀσκήσεως προχωρεῖ εἰς αὐτήν, ἀποκτᾷ εὐκολίαν

τινά εἰς τὸ νὰ πράττη τὸ ἀγαθόν, καὶ λέγεται ὅτι ἔχει ἕξι τοῦ ἐκτελεῖν τὰ ἀγαθὰ. Ἐμπορεῖ λοιπὸν ἡ ἀρετὴ νὰ ὀρισθῇ σπουδῆ ἀδιάκοπος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τελειότητος καὶ ἀγιότητος, καὶ ἕξις τοῦ ἐκτελεῖν τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' ἡ ἕξις αὕτη οὐκ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ μηχανικῆ, ἢ γοῦν ὑπὸ μόνου προσηθισμοῦ γεννημένη, ἀλλ' ἐλευθέρα, ἢ γοῦν ἐξ ἐσωτερικῆς τιμῆς καὶ ὑπακοῆς πρὸς τὸν νόμον αὐτάλειπτος ἀγάπη τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν οὐκ ἐμπορεῖ νὰ στερηθῇ τὴν ἀσκησιν καθὼς οὐδὲ κῆμμία ἀπὸ τὰς ἄλλας ἕξεις. Διὰ τοῦτο ἀπῆται δικαίως Διογένης ὁ Κυρκὸς ταύτην τὴν ἀσκησιν ἀπὸ πάντα φιλάρετον (Διογ. Λαέρ. 5, 50, 71).

Σημειώσεις. Ἡ ἀρετὴ εἶναι μία, προσδιορισμένη ἀπὸ τὴν ὀργικὴν νομοθεσίαν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου· ἡ δὲ διαίρεσις αὐτῆς εἰς φυσικὴν ἀρετὴν καὶ εἰς χριστιανικὴν ἔχει τὴν βάσιν τῆς εἰς τὸ ἐρεξῆς. Φυσικῶς ἐνάρετος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἔχη ὅλον του τὸ θάρρος νὰ τὴν κατορθώσῃ εἰς τὰς φυσικὰς του δυνάμεις· καὶ πολλοὶ ἐβουκόλι τὴν ἐκατέρωθεν κατὰ τὴν ἀψευδῆ τῆς ἀγίας γραφῆς «Ἔσθη τὰ μὴ νόμου ἔχοντα φυτεῖ τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ» ἢ γοῦν χωρὶς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θεῖαν ὀδηγίαν πράττουσιν ἐνάρετα ἔργα· χριστιανικῶς δὲ, ὅταν αἰτῆται θεὸς τὸ τοῦ ὑψίστου ἔλεος, βοηθητικὸν, καὶ ἀντιληπτικὸν τῶν ἐναρίτων του πράξεων· ἡ δὲ διαίρεσις τῆς ἀρετῆς εἰς φυσικὴν καὶ πολιτικὴν εἶναι περιττὴ, ἰπειδὴ ἐκείνη συμπεριλαμβάνει καὶ ταύτην· διότι ὁ Λόγος αὐτὸς ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὡς πολίτην νὰ εἶναι ὑπακοὸς εἰς τοὺς νόμους τῆς πόλεως· αὕτη δὲ ἡ ὑπακοὴ ἐνομάζεται πολιτικὴ ἀρετὴ· καὶ διὰ νὰ εἶναι τοῦτο, πρέπει νὰ γίνεταί ἀπὸ σίβους καὶ ἀγάπην πρὸς τοὺς νόμους, καὶ ἔχει ὑπὸ φέβρον ποιητῆς· ὅστις ἄλλως παύει νὰ εἶναι ἀρετὴ καὶ γίνεταί φάσμα τῆς ἀρετῆς. Πολλάκις δὲ εἰς τὸ φάσμα τῆς ἀρετῆς ὑπέκενται βάσεις κακὰ φρονήματα, καθὼς βεβαιόηται τὸ λεγόμενον ἀπ' ἑλίου τοῖς ὑποκριταῖς· ἡ ὑπόκρισις, καθὼς ψιλὸν παίγιον μὲ τὴν ἀγιότητα, τὴν ὅποιαν ἔχουν οἱ ὑποκριταὶ προσωπεῖον διὰ νὰ ἀπατώσῃ τοὺς ἄλλους πρὸς ὀφελόστων, εἶναι ἀναμφέρως ἀδμεντότατος καὶ ἐπικινδυνότατος κακὸν εἰς τὴν ἄνθρωπότητα. Σημειοῦμεν δὲ προσέτι, ὅτι φάσματα ἀρετῆς εἶναι καὶ αἱ ἐκ κρύσεως, οἰκογενείας, τύχης, ἔθνους φαινόμενα ὄρεται, ἐὰν οὖν προέρχωνται καὶ ἀπὸ ὑψηλότερα φρονήματα· ὅστις εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, ἀπὸ φυσικῆν ἀγα-

θεσιν ευεργετικῶς, ἢ ἀπὸ ἀνερέθιστα νεῦρα σεμνῶς, ἢ ἀπὸ συνήθειαν οικιακῆς ἀγωγῆς, δὲν ὑβρίζει ἄλλους, ἢ εἶναι ἀνῆρείς, διότι ἀνετραίφῃ εἰς τὰ ὄρη, καὶ συνεχληρωγεῖτο μετὸς συμπατριώτας του, τοῦτον δὲν δυναμέθα νὰ εἰπωμεν ἀληθῶς ἐνάρετον, εἴαν τὰ προτερήματα ταῦτα δὲν τὰ ἐκτελεῖ ἀπὸ σέβας καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον τοῦ Λόγου.

ΚΘ'. Θεωρουμένη ἡ ἀρετὴ ὡς αὐξουσα δεξιότης πρὸς τὸ ἀγαθὸν (ΚΣ'.) ἐπιστέγεται καὶ βαθμῶν τινῶν προσδιορισμὸν, ἡγοῦν τὰ εἰς τὴν ἀρετὴν ὡς βάσις ὑποκείμενα φρονήματα φαίνονται ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὸ καθῆκον διαγωγῆς ὡς ἐπιτεταμένον τε μέγεθος (Μεταψυσ. (ΝΣ', ΞΗ')). Ἀλλὰ διὰ νὰ προσδιορισθῇ βαθμὸς τῆς τῆς ἀρετῆς, πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ὄχι μόνον αἱ ἐκτάσεις μερικῶν τινῶν ἐναρέτων πράξεων, καὶ τὰ ἀντίθετά τινε ἐμπόδια, ἀλλὰ καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἐναρέτου διαγωγῆς· διὰ τοῦτο ὁ προσδιορισμὸς οὗτος μένει πάντοτε ἀβέβαιος.

Σημείωσις. Ἡ ἀρετὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς νοητέν τι θεωρουμένη εἶναι τελειόν τι καὶ ἀπολυτὸν, οὐδ' ἐμπορεῖ νὰ εἶναι βαθμοῦ ὑψηλοτέρου ἢ κατωτέρου· ἀλλ' ἡ διὰ μερικῶν πράξεων ἐν τῷ χρόνῳ φαινομένη, πρέπει, καθὼς εἶναι αἱ ἀντιληπταὶ τῶν πραγμάτων ποιότητες, νὰ ἐπιδέχεται διαφόρους βαθμούς· καὶ ἐμπορεῖ καὶ ἡ ἀρετὴ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου κατὰ διαφόρους χρόνους, καὶ ἡ ἀρετὴ διαφόρων ὑποκειμένων συγχρόνων ἢ ἑτεροχρόνων νὰ παραβληθῶσι πρὸς ἀλλήλας, καὶ νὰ διορισθῇ Τίς εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα, ἡγοῦν Τίς πλησιάζει μᾶλλον καὶ Τίς ἤττον εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀρετῆς· οἷον, ἢ ἀρετὴ τοῦ Σωκράτους πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος, Θρασυβούλου, Ἐπαμινώνδου, Κάτωτος κτλ. Ἀλλ' ὁ προσδιορισμὸς οὗτος ὅτι εἶναι ἀβέβαιος, γίνεται φανερόν· διότι εἴαν ἐξετάσωμεν μερικῶς τινε πράξεις, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὄχι μόνον τὴν ἐκτασίαν των (οἷον, εἴαν τις ὠφέλησε πολλούς διὰ τῶν ἐνεργειῶν του) καὶ τὰ τούτων ἐμπόδια (οἷον, εἴαν ἐνεργετῶν τις ἔχασε πολλὴν περιουσίαν, ἢ χρόνον, ἢ ἰστίαν του ὠφέλειαν, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ ἐνεργετῇ), ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἐλαττήρια (οἷον, εἴαν ἐνεργήτησεν ἐκ φιλανθρωπίας, ἢ φιλοδοξίας, ἐλπίδος ἢ ὑποχρέωσης, ἢ ἐπιθυμῶν νὰ γεινη ἀγαπητὸς κτλ.). Καὶ ἐπειδὴ προσέτε μερικαὶ πράξεις δὲν ἀποδεκνύουσαν ἐξιν εἰς τὸ ἀγαθόν, πρέπει νὰ εἶναι σειρά ἀδιάκεπος τοιοῦτων πράξεων εἰς νὰ σαφηνίσῃ πιθανώτατα τὰ εἰ-

E.F. ΠΕΤΡΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

γαθὰ τοῦ ἐνυπέτου φρονήματα· βεβαίαν ὁμῶς κρίσιν ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅς τις γνωρίζει ἀνελλιπῶς καὶ τὰς ἐσωτερικὰς καὶ τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις τοῦ πράττουτος, ἤγουν ὁ πάντων τῶν ἀνθρώπων κοδιογνωστικῆς ΟΙΚΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἀμαρτήματος καὶ κακίας.

Α'.

Ε' ἂν αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἀντιμάχωνται εἰς τοὺς νόμους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι καθυποβεβλημένος, ὀνομάζονται ἀνόμοι ἢ παράνομοι γενικῶς. Ἐὰν δὲ οἱ νόμοι εἶναι ἠθικαὶ ἐντολαὶ ἢ ἀπαγοραὶ, καὶ κατ' αὐτῶν ἀντιφέρωνται αἱ πράξεις, θίγει ὁ πράττων δὲν ἔχει σέβας πρὸς τοὺς νόμους, ὀνομάζονται πράξεις κακοήθεις· τοιαῦται πράξεις ὀνομάζονται καὶ ἀμαρτήματα, καὶ ἐὰν ἡ συχνὴ αὐτῶν ἐπανάληψις δεικνύῃ ὅτι ἔγιναν ἕξις εἰς τὸν πράττοντα αἱ πράξεις αὐταί, ὀνομάζονται κακίαι.

ΛΑ'. Ἡ παράβασις ἐνδεχομένου νόμου λέγεται ἔλλειμμα ἢ ἐλάττωμα· ἡ δὲ τοῦ διαβεβαιωτικοῦ, ἀφροσύνη· ἡ δὲ τοῦ ἀναγκαίου, ἀμάρτημα (ΙΘ'). ἢ ἀνόμημα· ἐὰν φέρ' εἰπεῖν, τεχνίτης παραβαίνῃ τοὺς νόμους τοῦ νὰ κατασκευάζῃ καλὰ τὰ ἔργα του, λέγεται ὅτι κάμνει ἐλάττωμα· ἐὰν δὲ τις δὲν φυλάττῃ τοὺς νόμους τῆς εὐτυχίας του, λέγεται ἀφρων· ἐὰν δὲ παραβαίνῃ τοὺς γενικοὺς καὶ καθολικοὺς τῆς ἠθικῆς νόμους, παράνομος μὲν ἀπλῶς, κακὸς δὲ, ἐὰν τὸ κάμνῃ πρὸς καταφρόνησιν τοῦ νόμου ἐκ μοχθηρᾶς ἕξεως (Α').· οἷοτι ἐνδε-

χεται να είναι και παράνομος, χωρίς να είναι κακός· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἔταν τις οἰκειοποιῆται χαμένου τι πράγμα, νομίζων αὐτὸ ἀδέσποτον, εἶναι παράνομος, καθότι θέλει να κυριεύσῃ ξένον κτῆμα· εἰάν τις ἐξεύρων ὅτι εἶναι τοῦ δεῖνος καταφρουῆ τὸν νόμον καὶ τὸ ἀρπάξῃ, τότε κάμνει ἀμαρτήματα τὸ ὅποιον εἶναι κακία.

ΛΒ'. Ἀλλὰ τίς εἶναι ὁ Λόγος, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀμαρτάνει ὁ ἄνθρωπος; βέβαια, εἴτι δὲν ἔχει μόνον τὴν δύναμιν τοῦ ἐνεργεῖν, ἡγῶν τοῦ προσδιορίζειν ἑαυτὸν αὐτοκινήτως διὰ τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ τὴν δεκτικότητα τοῦ πάθους, ἡγουν τὸ να προσδιορίζεται ὑπὸ τῶν αἰσθητικῶν ὀρμῶν ἐναντίου τοῦ νόμου· ὁ δὲ ἔσχατος λόγος ταύτης τῆς παθητικότητος εὐρίσκεται εἰς τὸ περιορισμένον καὶ ἀσθενές τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διὰ τῆς ὁποῖαν δὲν εἶναι ἄκρατος καὶ καθαρὰ ἡ ἐνέργειά της· ἀλλὰ πρέπει να διακρίνωμεν ἐνταῦθα τὰ ἀμαρτήματα, τὰ ὅποια γεννῶνται ἀναγκαίως ἀπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπὸ τὰ ἀμαρτήματα τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν θελήσιν του· ἐκεῖνα οὐδὲ ἀμαρτήματα λέγονται· ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀμάρτημα, καθὼς καὶ ἡ ἀρετὴ, εἶναι ἐλεύθερον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου.

ΛΓ'. Τὸ μέγιστον ἀμάρτημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ κακία (Λ'). γίνεται δὲ καὶ αὕτη ἕξις εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθὼς καὶ ἡ ἀρετὴ, ἡγουν, ὄχι μηχανικῶς, ἀλλ' ἐξ ἐσωτερικῆς καὶ ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου (ΚΙΙ'). Μ' ὅλον ὅτι λοιπὸν λέγομεν περὶ τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου, ὅτι εἶναι δούλος τῆς κακίας, ἐπειδὴ κυριεύει εἰς αὐτὸν ἡ κακία τόσον, ὥστε φαίνεται αὐτὸς ὡς να ἔχασεν ὅλην ὀλοτελῶς τὴν τῆς ἐλευθερίας ἐνέργειαν· ἡ ἔκφρασίς μας ὁμως γίνεται τροπολογικῶς, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀρχικὸς χαρακτήρ, καὶ οὐσιώδης καὶ ἀπαραίτητος, ἐμπορεῖ μὲν να παραλάσῃ κατ' ἀνθρώπους, καθ-

ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἐνέργειαι τῶν οὐσιωδῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ καταργηθῇ παντελῶς· ἡ δουλεία λοιπὸν τοῦ κακοῦ εἶναι θεληματική· ἡδύνατο πᾶσαν στιγμήν νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμά, εἰάν μόνου ἤθελε μὲ τὰ σωστά του. Διὰ τοῦτο δὲν τὸν ταλανίζομεν μόνου, καθὼς τὸν ὑπ' ἀνάγκης ἐξωτερικῆς εὐρισκόμενον εἰς δουλείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν καταφρονούμεν καὶ τὸν ἀποτροπιάζομεθα ἐνταυτῷ τρόπῳ τινα, ἐπειδὴ κρίνομεν δικαίως, ὅτι ὁ κακὸς δὲν τιμᾷ ὅσον πρέπει, τὸν ἑαυτὸν του ἢ τὸν νόμον τοῦ Λόγου του, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐπιβεβαιώνει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀξίαν λογικοῦ ὄντος, καθὼς ἐχρεώσται καὶ ἡδύνατο νὰ τὸ κόμη ἂν ἤθελεν.

ΔΔ. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνωμεν τὴν κακίαν ἀπὸ τὴν μὴ ἀρετὴν· αὕτη κυρίως εἶναι στέρησις ἢ ἄρνησις ἀρετῆς, καὶ ἐνυπάρχει εἰς τοὺς ἀνικάνους νὰ πράξουν τὴν ἀρετὴν, ὅποιοι εἶναι οἱ παῖδες· ἀφ' οὐ ὠριμάσῃ ὅμως ἡ ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν ἀναπτυχθῶσιν αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ δυνάμεις του, καὶ εἶναι ἱκανὸς εἰς κατόρθωσιν τῆς ἀρετῆς, τότε ἡ μὴ ἀρετὴ εἶναι δεῖγμα ἠθικῆς διαφθορᾶς, καὶ πλησιάζει εἰς τὴν κακίαν· καὶ γίνεται ἀληθινὴ κακία, εἰάν δὲν προρθᾷ ὁ ἐλεύθερος Λόγος νὰ τὴν ἀποβάλλῃ πρὸ τῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον.

ΔΕ. Διὰ τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος ἐνήλικος καὶ κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι ἢ ἠθικῶς ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος, ἢ ἠθικῶς κακός· ἠθικὴ ἀδιαφορία ἐμφιλοχωρεῖ μόνου, ὅπου αἱ πράξεις δὲν γίνονται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐλευθερίας, ὅποια εἶναι αἱ πράξεις ἢ τῶν νεογνῶν παιδίων, ἢ τῶν μωρῶν καὶ ἀνοήτων· ὡσαύτως καὶ αἱ πράξεις εἶναι ἢ ἀγαθαὶ καὶ ἐνάρετοι, ἢ ἡμαρτημέναι καὶ κακαὶ· καὶ ἡ φαινομένη ἀδιαφορωτάτη πράξις πρέπει νὰ εἶναι ἐγχαραγμένη μὲ τὴν σφραγίδα τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας κατὰ τὰ ἐπικρατοῦντα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀγαθὴ ἢ κακὰ φρα-

νήματα· ἀπολύτως δὲ ἀδιάφοροι πράξεις δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

ΛΣ'. Ἀλλὰ πρέπει τὸ πρᾶγμα νὰ ἐννοηθῇ εἰδικῶς καὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· διότι ὑλικῶς καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου εἶναι καὶ πράξεις ἀδιάφοροι, ἤγουν ἐκ τῶν ὁποίων οὔτε κακόν, οὔτ' ἀγαθόν τι προξενεῖται εἰς τοὺς ἄλλους· οἶον, νὰ γράψω ὀρθὸς ἢ ἰσχυρὸς· νὰ δώσω 25 γρόσια ἢ εἰκοσιπεντάγροσον χρυσοῦν νόμισμα εἰς ἀγόρασιν ὠνίου τινος, εἰάν ἀκριβῶς ἰσοῦνται ἢ μία μὲ τὴν ἄλλην ποσότητα· Ἄλλη τις ὅμως ἀδιαφορία ἐπιθεωρουμένη ἀπὸ πυρρουνισμὸν εἰς τὰς πράξεις, ὅτι δηλονότε καμμία πράξις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι οὔτε ἀγαθὴ οὔτε κακὴ, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο προσδιορίζονται ἀπὸ ἐξωτερικοὺς νόμους καὶ συνηθείας, Νόμῳ ἀγαθῶν, καὶ Νόμῳ κακῶν· ἡ ἠθικὴ λέγω αὕτη ἀδιαφορία θανατώνει τὴν ἀρετὴν, καὶ πρέπει νὰ ἀποσταλθῇ εἰς τοὺς κόρακας.

ΛΖ'. Καθὼς ἡ ἀρετὴ θεωρεῖται ὡς αὐξουσα δεξιότης πρὸς τὸ ἀγαθόν (ΚΣ', ΚΘ'), οὕτω καὶ ἡ κακία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐξουσα δεξιότης πρὸς τὸ κακόν. Ἐπιδέχεται λοιπὸν καὶ αὕτη τοὺς βαθμοὺς τῆς, ἐπειδὴ καὶ εἰς αὐτὴν τὰ ὡς βάσεις καθ' ὑποβαλλόμενα φρονήματα ὡς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς παρὰ τὸ καθήκον διαγωγῆς φαίνονται ἐπιτεταμένον μέγεθος. Μ' ὅλον τοῦτο καὶ ἐδῶ ὁ προσδιορισμὸς εἶναι ἀβέβαιος, ἐπειδὴ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὅχι μόνον αἱ μερικαὶ κακοήθεις πράξεις κατὰ τὴν ἔκτασίν των, καὶ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν ἐμπόδια, καὶ τὰ συνεργουῦντα ἐλατήρια, ἀλλὰ καὶ ἡ διάρκεια τῆς κακοήθους διαγωγῆς.

ΛΗ'. Ἐὰν λοιπὸν οἱ Στωϊκοὶ ἤθελαν, ὅτι δὲν εἶναι ἀδιαφορὰ ἀμαρτήματος πρὸς ἀμάρτημα, καθὼς οὐδ' ἀρετῆς πρὸς ἀρετὴν (Διογ. Λαέρ. Βιβ. Ζ', 100, 120)· ἀπέβλεπαν βέ-

βαια πρὸς τὸν οὐσιώδη χαρακτήρα τῶν πράξεων, καὶ πρὸς τὴν ἀγιότητα τοῦ νόμου, ὅστις κατὰ πάντα πρέπει νὰ εἶναι ἀπαράβατος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ εἶχαν κατὰ τοῦτο δίκαιον· ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς ἐμπειρικὰς αὐτὰς πράξεις δὲν ἐμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακίαι δὲν ἐκτείνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧτον, καὶ ἐπομένως δὲν προξενοῦν βλάβας διαφόρους, ἡγουν μικροτέρας ἢ μεγαλητέρας. "Ὅς τις ἀπέχει, ἔλεγαν, ἑκατὸν σταδίους ἀπὸ τὸν Κάνωβον, καὶ ὅς τις ἕνα, ἐπίσης καὶ οἱ δύο δὲν εἶναι εἰς τὸν Κάνωβον (Διογ. Λαέρ. Βιβ. Ζ. 120). Ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ παραδείγματός των ἀποδείχεται, ἡ ἀνισότης τῶν ἀμαρτημάτων· διότι τὸ διάστημα τῶν ἑκατὸν σταδίων εἶναι μεγαλήτερον παρὰ τὸ τοῦ ἑνός. Διὰ τοῦτο νομίζομεν εὐλόγως χειρότερον τὸν καθημερινῶς μεθύοντα παρὰ τὸν καποτε πίπτοντα εἰς μέθην· καὶ ἀκρατέστερον τὸν ὅς τις δὲν τιμᾷ τὸν ἱερόν τοῦ γάμου δεσμόν παρὰ τὸν ὅς τις τὸν σέβεται· καὶ αἰσχροκερδέστερον τὸν ὅς τις δὲν φεΐδεται οὔτε πτωχόν οὔτ' ὄρφανόν οὔτε χήραν, παρὰ τὸν ὅς τις ζητεῖ νὰ ἀδικήτῃ τοὺς πλουσίους κτλ.

Σημειώσεις. Πρέπει ἐδῶ νὰ κρίνωμεν ἐν παρόδῳ τὴν ἀπ' Ἀριστοτέλους ἀρξαμένην γνώμην Ἠθικολόγων τινῶν, ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι μεσότης εἰς τὰς πράξεις· ἡ δὲ κακία εἶναι ἐκκλισίς καὶ παρέκβασις ἀπὸ τοῦ μέσου ἢ κατ' ὑπερβολὴν ἢ κατ' ἔλλειψιν (Ἀριστοτ. Ἠθικ. Νικομ. Β', 5.). Εἶναι μὲν ὀληθῆς, καθὼς θέλει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι κατ' ἕνα μόνον τρόπον γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἄγαθός, κακός δὲ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους («Τὸ μὲν ἀμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστὶ . . . , τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς»), δὲν ἔπεται ἔμως ἐκ τούτων, ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι μόνον μεσοντι μέτρον, ἡ δὲ κακία μένον ἐκκλισίς ἀπ' αὐτοῦ· διότι πρῶτον μὲν ὑπάρχουσιν ἠθικαὶ πράξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν φαίνονται μεσότητες μεταξὺ δύο ἄκρων, καθὼς εἶναι ἡ φύλαξις τῆς ὑποσχέσεως· καὶ κακαί, αἵ τινες δὲν φαίνονται ἀποχωρήσεις ἀπὸ τοῦ μέσου· οἶον, φόνος, κλοπὴ, μεγεία κτλ. Δεύτερον δὲ, εἰς τοιαύτας κακίας, αἱ ὁποῖαι ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποχωρήσεις, ἀντιστρέφει πολλάκις ἡ σχέση· εἰάν, φέρ' εἰπεν, εἴπητις, ὅτι ἡ μὲν ἀσωτία δίδει κατ' ὑπερβολὴν, ἡ δὲ φει-

λαργυρία κατ' ἄλλοθεν, ἐμποροῦμεν νὰ ἀντεῖπωμεν εἰς αὐτόν, ὅτι ἢ μὲν ἀσωτία κάμνει ὀλεγιώτην οἰκονομίαν, ἢ δὲ φιλαργυρία μεγίστην. Τελεινταῖον κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον οἷον προσδιορίζεται ἰκανόντι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου μέτρον τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ εἰάν εἰς εὐρεσιν τῆς μεσότητος ἔπρεπε νὰ ἐξετάσθητις κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀριστοτέλους «ὅτε δεῖ, «καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὓς, καὶ οἷ ἔνεκα» δεῖν πῶ δύνατο νὰ πράξῃτε φοβούμενος μὴ δὲν ἐπιτύχῃ τὰ ἀπαιτούμενα· προσέτι ὁμολογεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, «ὅτι τὸ μέσον οἷ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς», ἦγουν εἶναι ὑποκειμενικόν, νὰ εἴπω οὕτω, σχέσις αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς· αὕτη δὲ εἶναι ἐνδεχομένη καὶ μεταβλητὴ. Καὶ εἰάν ἔπιπτε τοῦς εἰς τὸν νοῦν νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν μαθηματικὴν θεωρίαν δύο ἀντιθέτων ποσῶν εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας δόξαν· οὗτος ἦθελε μᾶς παραστήσῃ τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο ἀντιθέτους κακίας = + α, τὴν δὲ ἄλλην = — α, καὶ ἐπομένως ἦθελεν ἐκλάβειν τὴν ἀρετὴν ὡς μηδὲν μεταξὺ τῶν δύο, ἐπειδὴ + α — α = 0. Εἶναι ὅμως κατὰ ὁπλον, ὅτι ἀρετὴ καὶ κακία εἶναι θετικά, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀντίθετον τοῦ ἄλλου, ἐπειδὴ ἐμποδιζονται καὶ καταργοῦνται ὑπ' ἀλλήλων ἀπεράλλατα, καθὼς εἰς τοὺς χρηματικούς ὑπολογισμούς εἶναι καὶ τὸ ὄφλημα θετικόν τι, ἀλλ' ἀντίθετον τῆς περιουσίας, καὶ διὰ τοῦτο λεγόμενον λειπτικὸν ἢ ἀποφατικόν, ἐπειδὴ σμικρύνει τὴν περιουσίαν, ἢ καὶ τὴν ἀφανίζει, εἰάν πληρωθῇ δὲ αὐτῆς τὸ ὄφλημα.

ΛΘ'. Ἀμορτήματα γινόμενα κατὰ πρόθεσιν καὶ ἐπίτηδες, καὶ ἐκπηγάζοντα ἐκ καταφρονητικῶν τοῦ νόμου φρονημάτων, ὀνομάζονται κακουργήματα (ΛΑ')· πλημμελήματα δὲ ἢ σφάλματα, εἰάν προέρχονται ἐμμέσως ἀπὸ ὀλιγωρίας τοῦ νόμου προπορευομένην τῆς πράξεως· ὀνομάζονται προσέτι ὀρέξεως μὲν ἀμαρτήματα, εἰάν ὁ πράξας κάμητι ἀπηγορευμένον· ἀμελείας δὲ, εἰάν δὲν κάμητι προσταγμένον· ἐμποροῦν δὲ καὶ τὰ δύο νὰ γείνουν καὶ ἀπὸ κακίαν καὶ ἀπὸ πλημμέλειαν.

